

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM

Bölcsészettudományi Kar

ALAPSZAKOS SZAKDOLGOZAT

Ockham szemantikája

Témavezető:

Borbély Gábor
egyetemi docens

Készítette:

Orgoványi Vilma
Szabad bölcsészet
Filozófia

2016

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés / 3
2. Szemantika / 4
3. Szignifikáció / 7
  - a. Szuppozíció / 13
  - b. Absztrakt és konkrét terminusok / 15
  - c. Konnotáció-elmélet / 16
    - i. Szinonímia a mentális nyelvben / 20
    - ii. A konnotatív terminusok és nominális definíciójuk szinonímiája / 22
    - iii. Egyszerű konnotatív terminusok a mentális nyelvben / 23
  - d. Szuppozíció II. / 24
  - e. Ockham és Burley vitája / 25
4. Befejezés / 26
5. Bibliográfia / 28

1. Bevezetés

A dolgozatomban Ockham szavakkal kapcsolatos meglátásait ismertetem a *Summa logicae* I. könyve alapján. Az első – Szemantika című – fejezetben általában a szemantikával kapcsolatos néhány meglátásomat ismertetem, azt tisztázandó, hogy milyen értelemben rendelkezik mind Ockham, mind egyéb középkori hasonló problémákkal foglalkozó filozófus szemantikai elmélettel. A második fejezetet a szignifikáció igencsak problémás fogalmának szentelem, röviden bemutatva az Ockhamétól eltérő elméletek kulcspontjait. Ahogyan látható a terminusok egyéb sajátosságait is e fejezeten belül, alpontokként tárgyalom. Ennek oka, hogy a terminusok különböző tulajdonságaival kapcsolatos elméletek csupán egymásból, egymás segítségével érthetőek meg. Ez tulajdonképpen egy paradoxon, ahhoz, hogy megértsük, hogy mi is az a szignifikáció, már értenünk kell, hogy mi az a szuppozíció, azonban ahhoz, hogy megértsük mi az a szuppozíció már értenünk kell, hogy mi az a szignifikáció. A legmegfelelőbb struktúrája tehát az ismertetésnek az, ha úgy járok el mint egy matrjoska baba esetében. Ahhoz, hogy elérjünk a legkisebb babához, ki kell bontanunk az összes többi, nagyobb babát, majd, hogy teljes fényében és pompájában előttünk legyen újra a nagy matrjoska baba, hasában a kisebbekkel, újra fel kell építenünk a legkisebbtől a legnagyobbig. Én a szignifikációt választottam a legnagyobb babának – pedig ez lehetett volna akár a szuppozíció is –, ennek oka, hogy a középkorban a szignifikációt a szó alapvetőbb, fontosabb tulajdonságának tartották, valamint nagyobb hagyományra is tekint vissza, mint a szuppozíció. A szignifikáció első szuppozíció alfejezetében tárgyalom, hogy Ockham mit mond általában a különböző szuppozíció típusokról, majd a konnotáció-elmélet bemutatása után rátérek arra, hogy ez mit is jelent a különböző szavak esetén. A dolgozatnak és Ockham elméletének is kulcspontja a konnotáció-elmélet, noha az ezekkel kapcsolatos meglátások okozzák a legtöbb vitát a másodlagos irodalomban. Ezután bemutatok néhány olyan érvet, amellyel Ockham kortársai támadták őt, illetve Ockham válaszait ezekre az érvekre. Végül összegzem a leírtakat.

A dolgozat megírásához alapvetően Paul Vincent Spade *Thoughts, Words and Things: An Introduction to Late Medieval Logic and Semantic Theory*¹ című könyvét használtam, azonban nem követem a könyv gondolatmenetét, illetve a Spade álláspontjától eltérő véleményeket is igyekszem bemutatni, valamint sok olyan kérdésre nem térek ki amelyre ő igen. Megjegyzendő, hogy dolgozatomban található történeti áttekintések, és néhány

---

¹ Spade 1996.

probléma ismertetése igencsak egyszerűsítő, ám úgy véltem, hogy még ilyen egyszerű formában is szükségesek a megértéshez. Az egyes terminusok magyar fordítását Borbély Gábortól² vettem.

2. Szemantika

A szemantika – vagy jelentéstan – definíció³ szerint a nyelvtudománynak azon területe mely a nyelvi jelentés vizsgálatával foglalkozik. Ez egy igencsak tág definíció, amely nagyon sok tudományág részterületeit egyesíti szemantika név alatt. Ha körbenézünk a mostanában megjelent szemantikai cikkek vagy írások között azt látjuk, hogy azok a jelentés leírásával foglalkoznak. A jelentés leírása maga is nagyon komplex feladat, általában szintaktikai (mondattani), morfológiai, sokszor még logikai ismereteket is követel, ám ez még mindig sokkal szűkebb terület, mint általában a jelentés vizsgálata. A szemantika területének pontos meghatározása szinte lehetetlen feladat, ez egyrészt azért van, mert a ma uralkodó irányzatok – melyekkel később foglalkozom – maguk sem egyeznek meg abban, hogy mi a szemantika feladata, másrészt azért mert igen nehéz eldönteni, hogy a sok felhasznált tudományterület közül melyik az ami valóban része a szemantikának, hogy melyik az, amelyiket olyan szervesen magába építi – ez alatt azt értem, hogy vitáiban tudományos szinten vitatkozik a tudományterület képviselőivel –, hogy azt mondhatnánk, hogy a szemantika része.

Mielőtt egy vagy több nyelv szemantikai vizsgálatába kezdenénk, meg kell fontolnunk néhány dolgot. A legfontosabb talán a jelentés mibenlétének meghatározása, vagy legalábbis annak eldöntése, hogy annak milyen aspektusát vizsgáljuk. Általánosan elfogadott nézet, hogy a nyelv jelekből áll, vagyis olyan egységekből, amelyek valami önmaguktól eltérőre utalnak. Ezen a ponton pedig beleakadunk az első problémába, mégpedig abba, hogy milyen típusú az az entitás, amire a jel utal. A terminológia itt nem egészen pontos, az utalás szót a referencia szinonimájaként szoktuk használni, amelyet többek között Gottlob Frege *Bedeutung* néven elkülönített a jelentéstől (*Sinn*). A tulajdonnevek esetében a dolog vagy személy (tehát egy a világban létező individuum) a referenciája – extenziója, jelölete – a szónak, míg egy vagy több leírás a jelentése – értelme vagy intenziója – a szónak. A fregei elméletet Rudolf Carnap fejlesztette tovább, eszerint egy kijelentő mondat extenziója az igazságértéke, intenziója pedig ami meghatározza az igazságértéket. A kortárs szemantika alapvetően három területre oszlik,

---

² Borbély 2008.

³ Saed 1997.

melyek más problémákat próbálnak megoldani, így másképpen fogják fel a jelentést is. Ez a három a formális szemantika, a kognitív szemantika és a strukturális szemantika⁴. A formális szemantika logikai módszerekkel igyekszik formalizálni a nyelvi jelentést. A vizsgált alapegységei a tulajdonnevek és a kijelentő mondatok. A tulajdonneveknek az extenzióját (a formális szemantika általában a John Stuart Mill-i elméletet használja, mely tagadja, hogy a tulajdonneveknek lenne jelentése, vagyis intenziója), a mondatoknak pedig az intenzióját vizsgálja a következőképpen: gyárt a világról egy modellt (tehát valójában az extenzió a modell egy elemét nem pedig a világ egy elemét jelöli ki), amelyet aztán összeköt a természetes nyelvi kifejezésekkel úgy, hogy a jelentésüket formalizálja.⁵ Fontos látnunk, hogy ez az eljárás több előzetes filozófiai és logikai megfontolást igényel. A modell alapegységei az individuumok, de vajon nevezhető-e például a szerdai eső individuumnak, vagy bizonyos események vajon individuum státussal rendelkeznek-e? De ennél messzebb is mehetünk, és feltehetjük a kérdést, hogy meddig azonos egy individuum önmagával? Most nem foglalkozom ezekkel a kérdésekkel, és a szemantika művelői sem igen foglalkoznak velük, csupán szeretnék rávilágítani, hogy mennyi olyan hallgatólagosan elfogadott gondolat rejlik a nyelvek jelentésének gyakorlati tanulmányozásában, amelyeket ha a tudós olyan problémával szembesül akár felül kell bírálnia. A kognitív szemantika más irányból közelíti meg a jelentés fogalmát, a nyelvet a megismeréssel kapcsolatban vizsgálja, nem célja formalizálni a jelentést, hanem megfigyeléseket tesz a nyelvhasználatban kapcsolatban (ez nem egyenlő a pragmatikai vizsgálattal, amelyre később térek vissza). A kognitív szemantika abból a szempontból nem az ideális nyelvhasználóval foglalkozik, hogy a nyelvhasználati preferenciákat vizsgálja, aszerint, hogy azok milyen kapcsolatban vannak az észlelésünkkel. Így például azzal, hogy bizonyos alanyokat és predikátumokat ritkán kapcsolunk össze, szinte soha nem hivatkozunk úgy egy cigarettára, hogy „magas cigaretta”. A kognitív szemantikában megoszlanak a vélemények arról, hogy pontosan milyen mentális entitás is a jelentés (hogyan reprezentáljuk mentálisan a minket körülvevő világot), esetleg definíciókat, képeket, fogalmakat, vagy afféle kartotékokat tárolunk-e az agyunkban, azonban a különböző elméletekkel szemben elvárás, hogy azok pszichológiailag reálisak legyenek, ami nem követelmény a formális szemantika esetében. A harmadik elmélet a strukturális (nem strukturalista) szemantika a nyelvi kifejezések egymással való viszonyát vizsgálja. Foglalkozik többek között a szinonímia, az ellentmondás, az antonímia viszonyával. Érdeemes megemlíteni a jelentés vizsgálata kapcsán a pragmatikát, melyhez szintén nehéz pontos

---

⁴ Kiefer 2000, 13-37. o.

⁵ Gyuris (et al.) 2008.

definíciót adni, de egy lehetőség például a következő: „azt tanulmányozza, hogy a társadalmi környezet hogyan határozza meg az emberi nyelvhasználat körülményeit”. Ez a meghatározás azonban nem zár ki szinte semmit a pragmatika területéről. Más megoldásokat is találhatunk az irodalomban például Jerry Katz szerint a pragmatika a kontextusfüggő jelentést vizsgálja, vagy Gazdar szerint azt, ami nem függ igazságfeltételektől. De olyan is előfordul, hogy a pragmatikát a szemantika részeként kezelik (a formális szemantika például így tesz)⁶. Általában a pragmatika tárgykörébe sorolják a társalgási implikatívák vizsgálatát, az előfeltevéseket és a beszédaktusok vizsgálatát. Mint látjuk ezek az elméletek nem egymást kizáróak, más aspektusát írják le a nyelvi jelentésnek, más módszerekkel, és más előfeltevésekkel dolgoznak, mivel más a célkitűzésük is. Talán lehetséges olyan elmélet keretei között dolgozni, ami képes a nyelvi jelentés minden aspektusával egyszerre foglalkozni. Ebben az esetben lehetséges, hogy egységes képet tudnánk alkotni a szemantikáról, így azonban azt gondolom, hogy bár egymást nem kizáró elméletekről van szó, azok mégsem alkotnak egy teljes és egységes rendszert.

Mindezekkel csupán azt akartam megmutatni, hogy milyen szerteágazó tudományág a szemantika. A dolgozatom címe azonban Ockham szemantikája, ezért úgy vélem érdemes lenne tisztázni, hogy mit is értek ez alatt. A fentebb írtakból látszik, hogy a kortárs elméletek már szinte megkövült jelentéselméletekre támaszkodnak. Vagyis a kortárs diskurzusnak nem része az arról való vita, hogy mi is a jelentés, hanem korábban elfogadott jelentés definíciókkal operálnak a tudósok. Domináns része azonban a szemantikai diskurzusnak az egyes nyelvi jelenségek vizsgálata. Hagyományosan szinte minden nyelvi jelentéssel foglalkozó elméletet szemantikának, vagy szemantikai elméletnek nevezünk, jelen esetben én is így használom a szemantika szót. A szemantika szó bár ilyen értelemben megfelel annak, amiről a dolgozat szól, nem Ockham korabeli kifejezés, Ockham és kortársai a nyelvi jelentés vizsgálatát a logika tárgykörébe sorolták. Körülbelül a 12. században alakult ki a terminista logika, amely már nem csupán az antik irodalmat dolgozta fel és értelmezte, hanem a képviselői saját elképzelésekkel is rendelkeztek⁷, bár így is sokban támaszkodott antik szerzők – elsősorban Arisztotelész – műveire. A terminista logika alapvető része az írott, beszélt, és mentális terminusok egymáshoz illetve a külvilág dolgaihoz való viszonyának vizsgálata, egyrészt állandó tulajdonságuk, a szignifikáció, másrészt a kontextus függvényében változó tulajdonságuk, a szuppozíció révén, amelyeket később alaposabban

---

⁶ Saed 1997.

⁷ Rúzsa – Máté 1997.

tárgyalok. Ezek a középkori elméletek nem pontosan olyanok, mint a mai értelemben vett szemantika, egyrészt szorosabb a kapcsolatuk a metafizikával, másrészt kevésbé átfogóan, a grammatika kevesebb eszközével vizsgálják a nyelvet.

3. Szignifikáció

A középkori nyelv és jelentésfelfogásra nagy hatást gyakorolt Arisztotelész *Hermeneutikájának* néhány sora,

Nos, amik a beszédben elhangzanak, lelki tartalmak jelei, amiket pedig leírunk, a beszédben elhangzottak jelei. És mint ahogy nem mindenkinek az írása azonos, úgy a beszéde sem. Viszont a lelki tartalmak, amelyeknek ezek közvetlen jelei, mindenkinél ugyanazok; s azok, amelyekről e tartalmak képet adnak⁸ szintén ugyanazok.⁹

Mint látható, Arisztotelésznél fennáll a dolog-lelki tartalom-szó hármasság (a beszéd és az írás kapcsolatát most figyelmen kívül hagyom, a jelen fejtegetés szempontjából ugyanis lényegtelen), az azonban, hogy milyen a három viszonya, nyitott kérdés. Annyi bizonyos, hogy a dolgok és a lelki tartalmak közötti kapcsolat természetes, a lelki tartalmak a dolgok hasonmásai, vagy ikonjai. A beszéd lelki tartalmakhoz való viszonya azonban más jellegű. Igaz, hogy először azt írja, hogy a beszéd *szümbolionja* (ami konvencionális viszonyra utal) a lelki tartalmaknak, utána *szémeion*ként azonosítja a kapcsolatot (ami viszont tünet jellegre utal). Umberto Eco szerint a *szémeion* használata csupán azt jelenti, hogy a beszédet mindenképpen megelőzi a lelki tartalmak jelenléte.¹⁰ Ezért a szavak és a lelki tartalmak viszonya inkább konvencionálisnak fogható fel, pontosan ezért lehetséges, hogy bár a lelki tartalmak ugyanazok (ez persze nem azt jelenti, hogy mindenkinek ugyanazok lennének a lelki tartalmai), a beszéd mégis különbözik az egyes embereknél. Amennyiben azonosítjuk a lelki tartalmat a jelentéssel, ez alapvetően eltér attól a például fregei felfogástól, mely egyrészt a szavak és értelmük, vagy jelentésük között tételez fel szükségszerű kapcsolatot, másrészt a jelentést nem individuális, egyének lelkében létező dologként fogja fel. Arisztotelésznél azért lehetséges, hogy az egyes emberek megértik egymást, mert lelki tartalmaik a dolgok hasonmásai.¹¹ Ebben a pár sorban Arisztotelész nem tér ki a szavak és a dolgok viszonyára, melyek között valószínűleg nincs közvetlen viszony, hiszen a megismerés a lelki tartalmakkal

---

⁸ Másképp: melyeknek ezek a tartalmak hasonmásai.

⁹ *De int.*, 16a3 – 9.

¹⁰ Eco 1999, 497-500. o.

¹¹ Ruzsa – Máté 1997, 386. o.

történik, így bizonyára szükség van a lelki tartalmak közvetítő erejére, hogy összekösse a szavakat és a világ dolgait.

Boëthius – aki Arisztotelész több szövegét is lefordította görögről latinra – értelmezésének két lényeges pontjára hívnám fel a figyelmet: az egyik, hogy Boëthius a hasonlósági viszonyt jelölési viszonyként ragadja meg, a másik pedig, hogy bevezeti a szignifikáció fogalmát, amelyet *Hermeneutika* fordításában így határoz meg: a megértés létrehozása az elme számára.¹² Ami szignifikál tehát, az létrehozza a dolog megértését az elmében. Ez valójában – egyszerűbben – azt jelenti, hogy az illető gondol tőle valamire.¹³ Az azonban nem világos a szignifikáció körüli terminológiai zűrzavar miatt, hogy mire is gondol az illető a szignifikáló valami hatására. A szignifikáció kapcsán le kell szögeznünk, hogy nem azonos a mai jelentés szóval, egyrészt mert a szignifikáció a legtöbbször szerint tranzitív (vagyis ha x szignifikálja y-t, és y szignifikálja z-t, akkor x szignifikálja z-t), ami sem a mai értelemben vett jelentésre, sem a referenciára nem igaz. Másrészt pedig azért, mert kauzális kapcsolatról van szó, a szignifikáló x hatására gondolat ébred az elmében.

Először azt kell tisztáznom, hogy egyáltalán mik szignifikálnak. A fentebb idézett Arisztotelész szöveg megalapozza a nyelv hármass felosztását, mely szerint van egyrészt az írott nyelv, másrészt a beszélt, és harmadrészt a mentális¹⁴. Valójában Arisztotelésznel még nincs szó mentális nyelvről, igazából még fogalmakról sem, ő lelki tartalmakról beszél, Boëthiusnál jelenik meg a lelki tartalmak fogalmakkal való azonosítása, a mentális nyelv pedig Szent Ágostonnál.¹⁵ A szignifikáció a három nyelv terminusait jellemzi. A terminusok szűk értelemben azok a – nem feltétlenül szóban kimondott – szavak, melyek szubjektumai vagy predikátumai lehetnek egy kijelentésnek, tág értelemben azonban minden szó. Alapvetően a szűk értelemben vett terminusok – kategorémikus terminusok, vagyis a névszók és az igék – rendelkeznek szignifikációval, azonban némelyek szerint (például Szent Ágoston, vagy Abaelardus) a szünkategorémikus terminusok (mint például a 'minden', az 'egyik', az 'egész', stb.) is szignifikálnak¹⁶, csak más módon, vagy mást. Ockham szerint azonban (Boëthiussal és Arisztotelésszel szemben) nincs meghatározott szignifikációja sem a szünkategorémikus terminusoknak, sem az igéknek, sem a szófajoknak, sem az adverbiumoknak, sem a prepozícióknak.

---

¹² 16b20

¹³ Spade 1996, 61. o.

¹⁴ A mentális nyelv bizonyos értelemben nem nyelv, egyetlen természetes nyelvvél sem egyezik meg.

¹⁵ *De trinitate* XV.

¹⁶ Spade 1982, 190. o.

[...] tulajdonképpen a szünkategória nem szignifikál semmit, hanem inkább mikor egy másik terminushoz illesztjük, eléri, hogy az szignifikáljon valamit, vagy eléri, hogy egy bizonyos módon szupponáljon valamit, vagy valamiket [...] ¹⁷

[...] szignifikatívan véve, lehet szubjektuma, vagy predikátuma egy proposíciónak. Ebben az értelemben sem az igék, sem a kötőszavak, sem az adverbiumok, sem a prepozíciók, sem az indulatszavak nem terminusok. ¹⁸

[...] például, a szünkategóriák és az igék és a szófajok, melyek nem rendelkeznek határozott szignifikációval. ¹⁹

Ezek szerint amik szignifikálnak azok a mentális nyelv, a beszélt nyelv és az írott nyelv kategóriás terminusai (valójában a kijelentések is szignifikálnak, sőt Szent Ágostonnál minden, ami jel, szignifikál, ezekre azonban most nem térek ki), az azonban még nem világos, hogy az egyes nyelvi szintek terminusai mit szignifikálnak. A középkori filozófusokat két – ha a bizonytalanságat külön vesszük, három – csoportba sorolhatjuk. A boëthiusi hagyományt követve, némelyek szerint az írott terminusok a beszéd terminusait, azok a mentális terminusokat – fogalmakat –, amelyek pedig a világ dolgait szignifikálják. Ezen elmélet képviselőihez tartozik Boëthius, Aquinói Szent Tamás, Johannes Buridanus, Szent Ágoston, és Petrus Abaelardus is. Eszerint tehát a beszéd feladata a gondolataink közvetítése, és csak a gondolatokon keresztül vagyunk képesek az elmén kívüli dolgokról beszélni. Másrészt Panaccio ²⁰ idézi Duns Scotus azon megjegyzését, melyben leírja, hogy sokkal pontosabban tudunk szignifikálni valamit, mint ahogyan megértenénk, például Istent nem értjük és mégis tudunk róla szignifikatívan beszélni. Ám az ő álláspontja ingadozó a kérdés kapcsán. Aki szerint a három nyelv (mentális, beszélt és írott) különböző terminusai egyértelműen a világ dolgait szignifikálják, az Ockham. Az ő meglátása szerint a mentális nyelv (ami az egyedüli természetes nyelv) terminusai természetesen szignifikálják a dolgokat (*res*), míg a beszélt és írott nyelv terminusai bár konvencionálisan, de hasonlóképpen a dolgokat szignifikálják. Annak köszönhetően, hogy a fogalmak (intenciók, mentális terminusok) természetesen szignifikálnak, ezek szignifikációja nem változhat, szemben a beszéd és az írás terminusaival, amelyek egy elnevezési aktust követően váltak szignifikatívvá, tehát csupán konvencionálisan szignifikálnak, vagyis a szignifikációjuk megváltozhat. Nem áll fent szignifikáció reláció azonban a beszéd és a mentális nyelv terminusai között. A beszélt és az írásos nyelv

---

¹⁷ *Summa of Logic*, I. 4 § 2 (Spade angol fordításából fordítottam)

¹⁸ Uott, I. 2 § 3 (Spade angol fordításából fordítottam)

¹⁹ Uott, I. 1 § 12 (Spade angol fordításából fordítottam)

²⁰ Panaccio 2015.

terminusai szubordinálva vannak a mentális nyelv terminusainak. A fogalmak a szubordináció által vannak hatással a szavak és írott terminusok szignifikációjára, vagyis, bár a szavak nem mentális terminusokat szignifikálnak, függ tőlük a szavak szignifikációja. Ockham a következőt írja:

Azt állítom azonban, hogy a szavak nem azért a lélek fogalmainak vagy intencióinak alárendelt jelek, mert – a „jelek”szót tulajdonképpeni értelemben véve – maguk a szavak elsődlegesen és tulajdonképpeni értelemben mindig magukat a lélek fogalmait jelölnék, hanem mert a szavaknak azért adunk jelentést, hogy ugyanazokat a dolgokat jelöljük velük, amiket az elme fogalmi jelölnék. Ez oly módon történik, hogy a fogalom mindenekelőtt természetből fogva jelöl valamit s a szó csak másodlagosan jelöli ugyanazt a dolgot, olyannyira, hogy az a szó, amelynek azért adunk jelentést, hogy valamely, az elme fogalma által jelölt dolgot jelöljön, maga is megváltoztatná a jelentését (még hozzá pusztán ettől, új jelentésadás nélkül), ha az említett fogalomnak megváltoznék a jelölete.²¹

Az idézet alapján az lehet a benyomásunk – és sokan²² így is értelmezték ezt a kapcsolatot –, hogy a szubordináció állandó kapcsolat az egyes emberek fogalmi, és a kimondott szavai között. Claude Panaccio szerint azonban ez nem így van. Az „Ockham’s externalism” című cikkében rámutat, hogy sok félreértés adódik ebből az elképzelésből. Ő úgy véli, hogy Ockham a nyelvi externalizmus képviselője, mely szerint a beszélő szavainak jelentése nem csupán a beszélő aktuális mentális állapotaitól, hanem külső körülményektől is függenek. A konvencionális jelek egy impozíciós (bevezetési, vagy elnevezési) aktussal nyerik el szignifikációjukat, amikor is egy új jel öröklő egy korábban már létező jel szignifikációját, bármi is volt az. Panaccio szerint Ockham externalizmusa nem merül ki csupán abban, hogy a szavak dolgokat szignifikálnak, ez nem elegendő, hogy externalistának nevezzük. A valódi ok, hogy a korábban említett szubordináció reláció az elnevező (vagy elnevezők csoportjának) mentális tartalma és a kimondott szó között áll fent. Vagyis, – és ez nagyon fontos – a kimondott szavak mindig azt fogják szignifikálni (legalábbis egy újabb bevezetési aktusig), amit az impozíciónak köszönhetően szignifikálnak, azaz mindig az elnevező fogalmát fogják szignifikálni, bármi is legyen az. Panaccio több szöveghelyet is idéz, amelyek ezt az álláspontot támasztják alá. Egyrészt az *Ordinatio* azon szakaszát, melyben Ockham az ekvivokációról és az univokációról beszél: az ember szó univokális, mert az ember aki bevezette az ember szót, úgy határozta meg, hogy szignifikálja az összes dolgot, amelyre a

---

²¹ Borbély 2008, 280-281. o.

²² Panaccio David Chalmerst említi.

meghatározott fogalom igaz, ezzel szemben univokálisak azok a szavak amelyek több (féle)²³ dolgot szignifikálnak, mert a történelem során különféle fogalmaknak voltak szubordinálva. Mivel az ekvivokáció megkívánja a többféle fogalmat, nem lehet, hogy azt a beszélő elméje határozza meg, lehetséges ugyanis, hogy a megnyilatkozásakor pontos fogalmat társít egy bizonyos szóhoz, az mégis ekvivokális, köszönhetően a többszöri impozíciós aktusnak, a többféle szubordinációnak. Továbbá, ahogyan Ockham a *Summa Logicae* III. részében írja, hogy bár ő még nem látott oroszlánt, vagyis nincs egyszerű abszolút fogalma az oroszlánról, mégis amikor kimondja a szót, 'oroszlán' az az oroszlán egyszerű abszolút fogalmának lesz szubordinálva. Illetve Ockham meghatározása a szinonímiáról arra enged következtetni, hogy az emberek nem mindig vannak tisztában az általuk használt szó szignifikációjával, vagyis az nem az ő mentális fogalmaiknak van szubordinálva:

[...] ami egyszerűen szignifikálja ugyanazt a dolgot minden módon, szóval semmi sem szignifikáltatik semmilyen módon az egyik szinonima által hacsaknem a másik is szignifikálja ugyanolyan módon, bár nem minden használó hiszi róluk, hogy ugyanazt a dolgot szignifikálják, hanem úgy ítélik, hogy valamit szignifikál az egyik, amit nem szignifikál a másik.²⁴

Valójában azonban az sem szükséges, hogy az elnevezőnek pontos fogalma legyen az elnevezni kívánt dologról, csupán az szükséges hozzá, hogy meghatározzon olyan feltételeket melyek kijelölik a fogalmat. Ahhoz, hogy az impozíciós aktus sikeres legyen csupán az szükséges, hogy a nyelvet használók hajlandóak legyenek használni a szót, melyet bevezetett az elnevező.

Visszatérve azonban a szignifikáció fogalmára, korábban azt írtam, hogy Ockhamnál a szavak dolgokat és nem fogalmakat szignifikálnak, valójában ez nem teljesen így van, ugyanis szignifikálhatnak fogalmakat is, ám ezek csak és kizárólag individuális fogalmak lehetnek, nem a közös lényegről alkotott fogalmak. Először is meg kell vizsgálnunk, hogy mit szignifikálhatnak a szavak, majd azt, hogy pontosan mit is jelent ez Ockhamnál. A szavak szignifikálhatják (a) a külvilág dolgait (a „minden ember állat” kijelentésben az 'ember' szó az embereket szignifikálja), (b) megnyilatkozásokat (a „minden kimondott név a beszéd része” kijelentésben a 'név' szó megnyilatkozásokat szignifikál), (c) a lélek egy intencióját (a

---

²³ Nem arról van szó, hogy több dolgot is szignifikál, az ember szó is több dolgot szignifikál (több embert), mégis univokális (hiszen egy fogalomnak van szubordinálva), hanem arról, hogy több különböző fogalomnak megfelelő dolgot szignifikál.

²⁴ *Summa of Logic* I.6 §1

„minden faj univerzálé” kijelentésben vagy a „minden intenciója a léleknek a lélekben van” kijelentésben a 'faj' illetve az 'intenció(ja)' a lélek egy intencióját szignifikálja), (d) egy írott dolgot (a „minden leírt szó egy szó” kijelentésben a 'szó' (az alany) írott dolgot szignifikál).²⁵ A (c)-vel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a faj a lélek másodlagos intenciói közé tartozik, ezek olyan jelek, amelyek elsődleges intenciók (vagyis olyan intenciók, amik jelöltjei maguk nem jelek) jelei.²⁶ Ockham a *Summa Logicae* 33. fejezetében elkülöníti egymástól a szignifikáció négy értelmét. Az első értelemben egy írott, mentális, vagy a beszéd egy terminusa azt szignifikálja, amiről az elhangzás pillanatában igaz módon állítható a terminus, vagyis a dolgokat egyenként, nem pedig azt, ami közös bennük, sem az univerzálét (akár az elmében, akár valóságosan létezik), sem pedig a közös lényezet, sem a közös lényegről alkotott fogalmat, hanem az egyes individuális létezőket. A második értelemben is individuális létezőket szignifikál, azonban nem csupán azokat, amelyekről az elhangzás pillanatában igaz módon állítható a terminus, hanem azokat is, amelyekről a múltban állítható volt, vagy a jövőben állítható lesz, vagy amelyek csupán a lehetőség szintjén lehetnek alanyai egy olyan állításnak, amelyben a terminus az állítmány. Fontosnak tartom leszögezni, hogy nem arról van szó, hogy a terminus az őt követő létige függvényében szignifikálja az individuális létezőket, hanem mindig mindet. Vagyis ha azt mondom, hogy „Szókratész fehér” és „Szókratész fehér volt”, a fehér szó (a második értelemben vett szignifikáció esetén) ugyanazokat a dolgokat fogja szignifikálni, azokat, amelyekről igaz módon állítható most, igaz módon állítható volt, igaz módon állítható lesz, vagy pedig igaz módon állítható lehet az, hogy fehér. Az állítható lehet pedig azt jelenti, hogy megvan annak a lehetősége, hogy egyszer majd igaz módon állíthassuk róla a terminust, nem lehetetlen, hogy ez bekövetkezzék. Gyanút kelthet bennünk, hogy ez nagyon kitágítja a szignifikáció körét, ugyanis ebben az esetben a legtöbb terminus szinte mindent szignifikál, ami azonban valószínűleg nem egyezik Ockham elképzeléseivel (nem szeretnék belemenni abba a metafizikai kérdésbe, hogy egy dolog mely tulajdonságai elvesztésével marad még ugyanaz a dolog, azonban ha a legszigorúbb vagyok ebben a kérdésben, úgy, hogy közben figyelembe veszem azt, hogy Ockham nem véletlenül írta azt, hogy a lehetőség szerinti dolgokat is szignifikálja a terminus, a szignifikátum akkor is rengeteg dolog), azonban a szignifikáció sajátossága az, hogy nem kontextusfüggő, egy terminus minden esetben rendelkezik vele és mindig ugyanazzal, vagyis problematikus volna azt mondani, hogy egy terminus szignifikációja az őt követő létige idejétől vagy módjától függ. Visszatérve a szignifikáció

---

²⁵ Uott, I.64

²⁶ Uott, I.12

értelmeire, a harmadik értelemről az úgynevezett másodlagos szignifikáció esetén beszélünk, mely a konnotatív terminusok sajátossága, azonban erről csupán néhány szót ejtek és a konnotáció-elmélet bemutatásakor térek vissza rá. A harmadik értelemre példa, hogy a fehér ezen a módon szignifikálja az (individuális) fehérségeket – miközben a fehér az első és a második értelemben az individuális fehérségekkel rendelkező – tehát fehér – dolgokat szignifikálja. A negyedik értelemben pedig minden féle és fajta szignifikáció beletartozik, többek között a negatív szignifikáció, amely például abban esetben áll fenn, amikor a vak szó szignifikálja a látást.

a. Szuppozíció

A terminusok másik sajátossága a szuppozíció. Egy terminus szuppozíciója a kontextusfüggő referenciája, vagyis az, amire egy adott propozícióban referál. Alapvetően háromféle szuppozíciót különböztethetünk meg, melyeknek léteznek altípusai, ezekre azonban ebben a dolgozatban nem térek ki. Az első fajta az egyszerű szuppozíció, mellyel 'az ember faj' kijelentésben, a második a perszonális szuppozíció mellyel 'az ember állat' kijelentésben, a harmadik pedig a materiális szuppozíció, mellyel 'az ember főnév' kijelentésben az 'ember' terminus rendelkezik.

A szuppozíció fogalma a 11. században, a jelentés kontextuális vizsgálatának fontossá válásával került előtérbe. A szignifikáció, amire úgy gondoltak, mint a szó természetes sajátjára, ami valami igazán lényeges dolgot fejez ki róla, és minden jelentésének gyökere, maradványként továbbra is lényeges része maradt a különböző szemantikai elméleteknek.²⁷

Ockham alapvetően William Burleyvel vitatkozik a szuppozícióról. Abban általában egyetértenek, hogy mely esetben milyen szuppozícióról beszélhetünk, a nézeteltérésük abban áll, hogy mit is takar az egyes esetekben a szuppozíció. A kérdés metafizikai eredetű, míg Ockham nominalista, Burley realista az univerzálék létezését illetően.²⁸ Burley – mint realista – állítja az univerzális entitások létezését, míg Ockham tagadja ugyanezt – legalábbis az univerzális entitások létezését az elmén kívül. Ezzel konzisztensen Burley azt állítja, hogy az általános terminusok az univerzálékat vagy a közös természetet szignifikálják, így szerinte a terminus egyszerű szuppozíciója esetén egyezik meg a szignifikáció és a szuppozíció. Vagyis

---

²⁷ de Rijk, 1982.

²⁸ Spade 1996, 138. o.

'az ember faj' típusú kijelentésekben az ember arra referál, amit szignifikál, vagyis a közös természetre, az univerzáléra. Ockham – minthogy nominalista – tagadja, hogy egyáltalán referálhatunk a közös természetre, szerinte a referencia és a szignifikáció abban az esetben esik egybe, amikor a terminus perszonális szuppozícióban van, vagyis a 'minden ember állat' kijelentésben az ember az egyes emberekre referál, és ugyanezeket az egyes embereket szignifikálja (Burley szerint a 'minden ember állat' típusú kijelentésekben az ember szó az emberekre referál, és a közös természetet szignifikálja). Mielőtt kitérek arra, hogy Burley miért találta elfogadhatatlannak Ockham álláspontját²⁹, röviden felvázolom, hogy mit is ért Ockham a különböző típusú szuppozíciókon, illetve néhány kiegészítést teszek ezekkel kapcsolatban.

Ockham szerint a propozíció szubjektuma és predikátuma is rendelkezik szuppozícióval. A perszonális szuppozíció akkor áll fenn, amikor a szó a szignifikációját szupponálja, ami lehet a külvilág egy dolga, egy megnyilatkozás, a lélek egy intenciója, vagy bármi más elképzelhető. A perszonális szuppozíció a legalapvetőbb, hiszen egy kijelentés szubjektuma bármilyen esetben rendelkezhet vele (azzal a megszorítással, hogyha más szuppozícióval is rendelkezhet az a bizonyos terminus, akkor a kijelentés hamis lesz), nincs megkötés azzal kapcsolatban, hogy milyen predikátumhoz kapcsolódhat egy perszonális szuppozícióval rendelkező terminus. Ha a terminus perszonális szuppozícióban van, szignifikatívan kell venni. Az egyszerű szuppozíció ezzel szemben az, amikor a terminus a lélek egy intencióját szupponálja, a terminust nem szignifikatívan véve. Amikor a predikátum a lélek egy intenciója, akkor beszélhetünk a szubjektum egyszerű szuppozíciójáról (ekkor perszonális is lehet a szuppozíció, és a kettőt el kell különíteni egymástól). A harmadik eset a materiális szuppozíció, amikor a terminus nem szignifikatívan egy megnyilatkozást szupponál. Akkor beszélhetünk a szubjektum materiális szuppozíciójáról, amikor a predikátum olyasvalami, ami állítható több komplex vagy nem-komplex kijelentésről (például 'ige'). Lényeges megjegyezni, hogy materiális szuppozícióról nem csupán akkor beszélünk, amikor a kijelentés önmagát szupponálja, noha ez is esete a materiális szuppozíciónak. Ockham nem tesz különbséget az írott és kimondott szavak materiális szuppozíciójában, mind a két esetben materiális szuppozícióban van a terminus, például az ember a következő két esetben: 'az ember öt betű' és 'az ember öt hang'.³⁰

---

²⁹ Lásd 2.e fejezet.

³⁰ *Summa of Logic*, I. 64-65.

Van azonban még valami, amire ügyelnünk kell a szuppozíció és a szignifikáció kapcsán. Ockham kategorizálja a terminusokat. Nem csupán kategorémikus és szünkategorémikus terminusokra osztja a beszéd, az írás és a mentális nyelv szavait, hanem absztrakt illetve konkrét³¹, és abszolút illetve konnotatív³² terminusokra is.

b. Absztrakt és konkrét terminusok

Ockham a következőket írja az absztrakt és a konkrét terminusokról:

[...] egy konkrét név és a neki megfelelő absztrakt alak nevek, amelyeknek hasonló a kezdete, de más a vége. Például az világos, hogy az 'igaz' és az 'igazság', ez 'erő' és az 'erősség', 'állat' és 'állatszág' hasonló betűvel vagy szótaggal kezdődik, de nem ugyanúgy végződik. Az absztrakt alak mindig, vagy legalábbis gyakran több szótagból áll, mint a konkrét alak, ahogy az látható a fentebbi példákban. Továbbá, sok esetben a konkrét alak melléknév és az absztrakt alak szubsztantív.³³

Látjuk, hogy az absztrakt és konkrét terminusok párokat alkotnak, ezeknek a pároknak két fajtája van, az egyik fajta amelyben a kettő szinonim, a másik fajta amelyben pedig nem. Azokban az esetekben nem szinonim a kettő, hogyha (1) az egyik szupponálja a szubjektumot, a másik pedig az akcidenst, ami benne van az alanyban. Például a fehér (konkrét) szupponálja a szubjektumot, a fehérség (absztrakt) pedig a akcidenst, vagy fordítva, a tűz (absztrakt) szupponálja a szubjektumot, és a tüzes (konkrét) szupponálja az akcidenst (2) az egyik szupponálja az egészet a másik pedig a részt, például a lélek (konkrét) és az élő (absztrakt)³⁴ esetében, ahol az élő szupponálja az egész embert, a lélek pedig egy részét vagy (3) mást szupponálnak anélkül, hogy részei, vagy akcidensei lennének egymásnak.³⁵

Spade szerint³⁶, bár Ockham morfológiai kritériumot ad meg a két típusba tartozó terminusok megkülönböztetésére, a különbség valójában szemantikai. Amikor konkrét terminusokat használunk ugyanis, azt úgy tesszük, hogy közben figyelünk annak absztrakt párjára, Spade példája szerint, amikor valakit bátornak nevezünk, akkor közben arra a

---

³¹Uott, I.5-9

³²Uott, I.10

³³*Summa of Logic*, I.5

³⁴Latinul a szótó valóban megegyezik: *anima* és *animatum*.

³⁵Uott, I.5-6

³⁶Spade 1996, 188. o.

bátorságra is gondolunk, ami az illetőt bátorrá teszi. Ez pedig egyenesen elvezet minket a konnotáció-elméletéhez.

c. Konnotáció-elmélet

A konnotáció-elmélet arra ad választ, hogy hogyan lehetséges az, hogy bizonyos szavak esetén a szó szignifikációján kívül valami másra is gondolunk, például a vak szó esetén a látásra amitől a vak megfosztott. Ockham a fentebbi elkülönítéseken (kategóremikus-szünkategóremikus, absztrakt-konkrét) túl megkülönbözteti az abszolút és a konnotatív terminusokat, melyek közötti különbség, hogy míg az első (abszolút terminusok) csupán elsődlegesen, addig a konnotatív terminusok elsődlegesen és másodlagosan is szignifikálnak, még hozzá elsődlegesen valami mást, mint másodlagosan. Az elsődleges és másodlagos itt nem a *Summa Logicae* 1. fejezetbeli értelemben szerepel, vagyis nem azt jelenti, hogy természetesen vagy konvencionálisan, sem azt hogy közvetlenül vagy közvetetten szignifikál. Már írtam a szignifikáció négy értelméről, amelyet Ockham elkülönít egymástól, jelenleg csak az első két értelem felidézésére van szükségünk, amelyek lényegesek az elsődleges szignifikáció meghatározásának szempontjából: az első értelemben a szignifikáció csakis a jelen időre érvényes, egy t terminus azokat a dolgokat szignifikálja, amelyekről igaz módon állítható most, hogy „Ő vagy Ez (van)³⁷ t ” rámutatva a dologra. Például ha Szókratészra mutatok – aki fehér – és azt mondom, hogy „Ő (van) fehér”, akkor a fehér Szókratészt (is, valamint az összes többi fehér dolgot) szignifikálja. A szignifikáció második értelmében ezzel szemben nem csupán azokat a dolgokat szignifikálom, amikre jelenleg igaz t , hanem azokat, amelyek igaz volt t , igaz lesz t , és igaz lehet t . Az elsődleges szignifikáció tehát ezen módok egyikén történik – valószínű, hogy a második módon, mert Ockham inkább ebben az értelemben használja a szignifikáció szót.

Az elsődleges és másodlagos szignifikáció különbsége leginkább a definíciók segítségével érthető meg, míg az abszolút terminusoknak csupán reális definíciója van, vagy az sem feltétlenül (például a tulajdonnevek, amelyek abszolút terminusok nem rendelkeznek definícióval), addig a konnotatív terminusoknak csak nominális. A definíciók értelmezéséhez a 26. fejezetben találunk támpontot. A reális definíció (vagyis a definíció, ami kifejezi, hogy mi a dolog) érthető szűk vagy tág értelemben, tág értelemben a szűken vett reális definíció, és

---

³⁷ A latin *est* érzékeltetésére zárójelben beletűztem a létigét, habár a magyarban ezt nem tesszük ki.

a leíró (deskriptív) definíció is reális. A leíró definíciók azok, melyek egyrészt utalnak a dolog akcidentális, másrészt azonban a lényegi tulajdonságaira is (szembeállítva ezt a leírásokkal, amelyek csupán akcidentális tulajdonságokról adnak számot). A reális definíció szűken véve két csoportra osztható, a metafizikai és a fizikai definíciókra, a fizikai definíciók azok, amelyek függő esetben³⁸ is tartalmazznak neveket, olyanokat, amelyek a részeit fejezik ki a dolognak. Például: 'Az ember egy szubsztancia testből és értelmes lélekből összerakva'. A metafizikai definíciók nem tartalmazznak függő esetet, minden terminus nominativusban szerepel bennük, így a definíció minden része az egész dolgot fejezi ki (szupponálja), és nem pedig a részeit, például az ember metafizikai definíciója: 'értelmes állat'. Az, hogy Ockham ilyen módon két csoportra osztja a definíciókat nem jelenti azt, hogy ezek más dolgokat fejeznének ki, a definíció metafizikai és fizikai volta nem jelenik meg a definiáltban, nem igaz, hogy dolog egyrészt metafizikailag, másrészt fizikailag létezik. A reális definíció mindig valamiféle metafizikai struktúrát fejez ki, valami belső szerkezetet, így lehetetlen, hogy a definiált ne létezzék reálisan. Nominális definícióval azonban rendelkezhetnek nem létező dolgok, a nominális definíció nem a dologról, hanem a név használatáról mond valamit. Az abszolút terminusok, mint ahogy a konnotatívok is rendelkeznek a névről szóló kifejezésekkel³⁹, a különbség azonban, hogy az abszolút terminusoknál ezek a leírások bár jól kifejezik a szó jelentését, nem egyeznek meg, a terminusaik nem ugyanazokat, ugyanazon a módon szignifikálnak, így egyik sem lehet a definíció.

Az ilyen névnek nincs egy definíciója ami kifejezi amit a név jelent. Az egyik ember úgy fejezi ki, amit a név jelent, hogy azt mondja „Az angyal alatt az anyagtól elvonatkoztatott szubsztanciát értem” más ember, hogy „Az angyal egy értelmes és romolhatatlan szubsztancia”, és még egy másik „Az angyal egy egyszerű szubsztancia ami nem egyesül semmi mással”. Az egyik ember pont olyan jól elmagyarázza, hogy mit jelent a név, mindet a másik. Mindazonáltal, az egyik kifejezésben előfordul olyan terminus ami olyasmit szignifikál, amelyet a másik kifejezés egyik terminusa sem. Vagyis egyik sem a tulajdonképpeni definíció, ami kifejezi, hogy mit jelent a név.⁴⁰

Ilyen abszolút terminusok a következők: 'ember', 'állat', 'kecske', 'kő', 'fa', 'tűz', 'föld', 'víz', 'menny', 'fehérség', 'feketeség', 'édesség', 'szag', 'íz'.⁴¹

---

³⁸ A függő eset (casus obliquus) minden ami nem alanyeset.

³⁹ Pontosabb lenne a leírás, de nem a fenti értelemben.

⁴⁰ *Summa of Logic* I.10 §3.

⁴¹ Uott, I.10 § 4.

Néhány szót kell ejtenem Ockham ontológiai eliminációjáról. A probléma nem ugyanaz, mint az univerzálék esetében, az univerzálék – mint olyan létező entitások, melyek egyszerre, egy azon időben, több dologban, és ezekben, mint egészben jelennek meg, továbbá képesek konstituálni és megformálni a szubsztanciáját azoknak a dolgoknak, amelyek számára közös⁴² – tagadása, illetve állítása független attól, hogy a kategória alá eső individuumokat elfogadjuk-e valóságosan és külön létező entitásoknak. Például Burley állította, hogy léteznek univerzálék, azonban nem gondolta, hogy minden kategória alá tartozó individuumok léteznének. Ockham ontológiai eliminációja pedig pontosan ezen individuumok szükségtelenségét állítja, legalábbis néhány kategória esetében. Arisztotelész tíz kategóriája (szubsztancia, minőség, mennyiség, viszony, hely, idő, helyzet, birtoklás, cselekvés, elszenvedés)⁴³ közül csupán kettőt, a szubsztancia és a minőség kategóriáját őrzi meg. Az elimináció eredménye, illetve célja a rengeteg absztrakt nominalizáció megszüntetése, vagyis az olyan kijelentéseké, mint mikorság, faság stb. A szubsztancia és a minőség kategóriáján belül azonban némely konkrét terminus absztrakt párja valami a konkrététől különböző dolgot jelöl, ilyenek például a fehér és a fehérség, vagy az ember és az emberség. A legtöbb a szubsztancia kategóriája alá eső absztrakt terminus szinonim a konkrét párjával, és csupán azért a legtöbb, mert teológiai okokból kifolyólag az ember és az emberség nem ugyanazt szignifikálja, de csak és kizárólag Krisztus esetében, minden más ember egyaránt szignifikálva van az ember és az emberség szó által.⁴⁴ Spade szerint a konnotáció segítségével Ockham azt akarja kiküszöbölni, hogy az absztrakt nominalizációk létezése miatt el kelljen köteleznünk magunkat az ezeknek megfelelő dolgok létezése mellett, ugyanis azok az igaz kijelentések, melyek tartalmazznak ilyen absztrakt terminusokat ekvivalensek olyan kijelentésekkel, amelyek nem tartalmazznak ilyeneket.

Az alábbiakban ismertetem Spade elméletét a konnotációról. Igyekszem ragaszkodni az általa írtakhoz, azonban előfordulhat, hogy néhány helyen a saját elképzeléseimmel töltöm ki a lyukakat.⁴⁵ Mint már említettem egyedül az abszolút terminusok adnak okot ontológiai elköteleződésre, tehát lehetséges, hogy a konnotatív terminusoknak egyszerűen nincs referenciája, nincs olyan dolog a világban, amely megfelelne nekik. A konnotatív terminusok névről szóló leírásai – minthogy rendelkeznek nominális definícióval – ekvivalensek egymással, ez pedig a következőképpen lehetséges, Spade szerint Ockham impliciten

---

⁴² Boëthius meghatározása

⁴³ Arisztotelész, 1993. Kategóriák (ford. Rónafalvi Ödön) 1b25.

⁴⁴ Klima 1999.

⁴⁵ Spade 1996, 202-209. o.

elfogadja az additív alapelvet, mely szerint egy komplex kifejezés szignifikációja megegyezik az őt konstituáló kategorémikus terminus szignifikációjával, például a fehér azon leírása, hogy „fehérséggel rendelkezik” ugyanazt szignifikálja, mint a benne előforduló kategorémikus terminus: a ’fehérség’⁴⁶. A konnotatív terminusok különböző nominális leírásai pedig tartalmazzák ugyanazt a kategorémikus terminust. Ez még nem minden, ugyanis a leírások nem csupán egymással, de a definiált terminussal is szinonimák⁴⁷. Ezzel szemben a reális definíciók konstituáló terminusai, pl. az ember esetében az ’értelmes állat’ kifejezésbeli állat mást szignifikál, egy sokkal nagyobb csoportot, mint a definiált. Az, hogy az abszolút terminusoknak több, egymással nem ekvivalens definíciója is van pontosan ennek köszönhető, az őket alkotó terminusok mást szignifikálnak máshogyan, ám ugyanarra a dologra mutatnak rá. Amiért lényeges az, hogy melyik definíció szinonim a definiálttal, az a mentális nyelv felépítésének kérdése. Minthogy Spade álláspontja az, hogy a mentális nyelv nem tartalmaz sem szinonímiát, sem ekvivokációt, lehetetlen, hogy a mentális nyelv tartalmazza a konnotatív terminust és annak definícióját is, hiszen a kettő szinonim, és a mentális nyelv csupán a definíciót tartalmazza, erre a sokat vitatott álláspontra csak később térek vissza. Annak eldöntésében, hogy mi egy terminus másodlagos szignifikációja a nominális definíció van segítségünkre. Ockham azt írja a 10. fejezetben, hogy a nominális definíciók (általában) egy nominativusban lévő terminusból, és egy függő esetben lévő terminusból állnak össze, például a fehér esetében, melynek nominális definíciója: ’valami fehérséggel rendelkezik’, amely, mint azt már írtam ugyanazt szignifikálja elsődlegesen amit a fehér szó. Ezen a helyen azt gondolom, hogy Ockham nem teszi tökéletesen világossá, hogy miről van szó, ám a 33. fejezet segítségével közelebb kerülhetünk a megoldáshoz, még egyszer: a fehér nominális definíciója, hogy „valami fehérséggel rendelkezik”, a fehér azt fogja elsődlegesen szignifikálni, amit a definíció, vagyis az egyes fehérséggel rendelkező (fehér) dolgokat, másodlagosan pedig azt szignifikálja amit a függő esetben levő terminus definiál a definícióban, vagyis a fehérség szignifikátumát, az egyes fehérségeket. A helyzet azonban bonyolultabb ennél, ugyanis nem minden konnotatív terminus működik úgy, ahogyan a fehér. A fehér kitüntetett helyzete abból adódik, hogy olyan konkrét terminus, amelynek van vele nem szinonim absztrakt párja, ami – nem úgy, mint ő – abszolút, tehát csupán elsődlegesen szignifikáló terminus. Minthogy a *Summa logicae* I. könyve majdhogynem érintetlenül hagyja a legtöbb konnotatív terminus – melyek az alábbiak: azon dolgok, melyek létezése lehetetlen, a negatív terminusok, minden relatív terminus, az

---

⁴⁶ Ockham definíciója nem ez, ami pedig lényeges lesz a későbbiekben.

⁴⁷ Legalábbis Spade szerint.

szubsztancia és minőség kategóriáin kívül eső összes kategória terminusai, illetve az olyan konkrét terminusok, mint a 'fehér', vagy az 'igazságos' – másodlagos szignifikációját, én sem térek ki ezekre, noha meggyőződésem, hogy a konnotáció-elmélet igazi mélységeire ezek kapcsán derülhet fény.

Ockham konnotáció-elméletének három igencsak vitatott pontja van⁴⁸. Alapvetően az alábbi három állítás mellett igencsak jó érvek szólnak, azonban a három együtt összeegyeztethetetlennek tűnik, legalábbis különleges trükközés nélkül.

- (a) szinonímia tézis, mely szerint a konnotatív terminusok szinonimák a nominális definíciójukkal
- (b) a mentális nyelv nem tartalmaz szinonímiát, viszont minden összetevője vagy szignifikál vagy hozzájárul más szignifikációjához (például a szünkategorémikus terminusok esetében)
- (c) a mentális nyelv tartalmaz egyszerű konnotatív terminusokat

Spade – mint ahogyan az már nyilvánvalóvá válhatott – elfogadja az (a)-t és a (b)-t, viszont tagadja a (c)-t. Először a (b)-t tárgyalom, vagyis, hogy vannak-e szinonimák a mentális nyelvben.

i. Szinonímia a mentális nyelvben

Szinonímiáról akkor beszélünk Ockhamnál, hogyha a két terminus ugyanazt a dolgot szignifikálja ugyanolyan módon, és semmit sem szignifikál az egyik bármilyen módon, anélkül, hogy a másik is szignifikálná azt ugyanolyan módon⁴⁹, megjegyzendő továbbá, hogy a beszélőknek nem kell tudniuk, hogy a két terminus szinonim⁵⁰. Az első érv (b) mellett, hogy Ockham nagyon takarékos a mentális nyelvtannal, bár alapvetően gazdag nála mentális nyelv, tartalmaz kategorémikus terminusokat, és igéket, névszókat, határozószókat, kötőszókat és prepozíciókat, ám igen szegényes a morfológiája (vagy szintaxisa) a mentális nyelvnek, hiányzik belőle a nem (a névszók nemei), a névszóragozás (ami kicsit furcsa, tekintve, hogy igen fontos szerepet játszik a definícióknál), a participium (az angolban a be+ing alak). Ez arra enged következtetni, hogy azok a dolgok, amelyek nem szükségesek a szignifikációhoz

---

⁴⁸ Zheng 2001.

⁴⁹ *Summa of Logic* I.6 §1

⁵⁰ Lásd 3. fejezet.

egyszerűen kimaradnak a mentális nyelvből, és a szinonimák pont ilyenek, feleslegesek a szignifikációhoz. David J. Chalmers⁵¹ szerint – aki azon a véleményen van, hogy a mentális nyelvnek tartalmaznia kell szinonimákat – ez nem meggyőző, ugyanis bár lehetséges, hogy a mentális lexikon (vagyis a nem-komplex összetevők) valóban nélkülözi a szinonímiát, azonban mivel a mentális nyelv tartalmaz komplex kifejezéseket is, elkerülhetetlen (szó sincs arról, hogy szükséges-e vagy sem), hogy megjelenjen a szinonímia, például ha benne van, hogy „(A & B) v C”, akkor annak is benne kell lennie, hogy (A v C) & (A v B), ami kettő pedig szinonim.⁵² Ahogyan Spade értelmezi azt, hogy „ugyanolyan módon szignifikál” – a kifejezéseknél ez szintaktikai ekvivalenciát jelent, ugyanazokat a kategorémikus terminusokat tartalmazza, ugyanolyan szintaktikai szerkezetben –, úgy ez nem jó példa, azonban az ilyen értelmezése az „ugyanolyan módon” kifejezésnek önmagában kizárja, hogy szinonim kijelentések legyenek a mentális nyelvben. Azért sem gondolom, hogy célszerű ilyen szigorú kritériumát adni a szinonímiának, mert bár könnyedén elképzelhető, hogy Ockham valóban így gondolkodott a kérdésről, talán érdekesebb a kérdést a mi szemszögünkben vizsgálni. Ezzel nem állítom, hogy olyan kijelentéseket kéne Ockham szájába adni, amiket nyilvánvalóan nem tett, csupán arról van szó, hogy mivel ő maga nem sok támpontot adott ehhez (a szinonímia kérdése a mentális nyelvben) az elemzéshez, talán érdekesebb a köznyelvi szinonima fogalommal dolgozni, mely lehet például az „ugyanazt jelenti”, de mivel a jelentés egy kicsit csúszós fogalom, esetleg ugyanarra referálni, vagy Ockham terminusaival élve: ugyanazt szignifikálni. Félretéve azonban a módszertani megfontolásaimat, egy másik érv hozható fel amellet, hogy nem fordul elő szinonímia a mentális nyelvben, mely a természetes hasonlóság koncepcióján nyugszik. Amennyiben elfogadjuk, hogy Ockham szerint a fogalmak természetesen hasonlítanak a dolgokra amiket szignifikálnak, akkor valószínűtlen, hogy előfordulnak olyan nem csak numerikusan különböző terminusok a mentális nyelvben, amelyek ugyanazt szignifikálják. Két fogalom ugyanis abban az esetben csupán numerikusan különböző (vagyis egyik a másiknak egyszerű duplikátuma), hogyha ugyanazt a dolgot ugyanúgy (ugyanolyan hasonlósági reláció áll fenn a dolog és a fogalom között) szignifikálják, és igen nehéz – bár lehetséges – elképzelni, hogy egy dolog többféle hasonlósági relációban is áll a fogalmakkal, főleg úgy, hogy – ahogyan már említettem – ezek a fogalmak – amelyeknek a szavaink szubordinálva vannak – nem az egyes beszélő, hanem egy afféle ideális beszélő fogalmai.⁵³ Az érv azonban megint csak a mentális lexikon

---

⁵¹ Chalmers 1999.

⁵² Chalmers 1999, 89-91. o.

⁵³ Spade 1996.

összetételére vonatkozóan jó, tisztázatlan, hogy ha egyáltalán fennáll a hasonlósági reláció a nem-komplex fogalmak és a dolgok között, akkor vajon ez igaz-e a komplex kifejezésekre is. Összességében – a különböző szöveghelyeken alapuló érvekkel együtt, melyeket most nem idézek – a mentális szinonímia elleni érvek erősek, de csupán a nem-komplex terminusok esetében, a komplex kifejezések közötti, illetve a komplex és nem-komplex közötti szinonímia azonban lehetséges. Spade azonban úgy véli, hogy minden fajta szinonímia ki van zárva a mentális nyelvből, és van egy érve ami alkalmazható a komplex—nem komplex szinonímiára is, mely a következő:

Tegyük fel, hogy *c* egy egyszerű konnotatív terminus és *d* az ő mentális nominális definíciója. Ekkor ha két egyszerű kimondott vagy írott terminus *t1* és *t2* *c*-nek van szubordinálva, mindenki egyetért, hogy a kettő szinonim. Ugyancsak ha mind a kettő *d*-nek van szubordinálva. De ha az egyik *c*-nek a másik *d*-nek van szubordinálva, és a nominális definíció *d* szemantikailag ugyanúgy viselkedik, mint a konnotatív fogalom *c*, amit definiál, akkor *t1* és *t2* szinonimák lesznek újfent, bár ez alkalommal két különböző fogalomnak vannak szubordinálva ezzel megsértve Ockham állítását, hogy „nincs sokaság a fogalmak között a szinonim neveknek megfelelően.”⁵⁴

ii. A konnotatív terminusok és nominális definícióik szinonímiája

Panaccio szerint nem lehet, hogy a konnotatív terminusok szinonimák a definíciójukkal, mely álláspontot alátámasztásául több szöveghelyet is idéz. Néhány helyen Ockham azt mondja, hogy a definíció kifejezőbb, mint a definiált szó. Spade úgy véli, hogy ezeken a szöveghelyeken egyrészt nem világos, hogy a reális vagy a nominális definícióról van-e szó, másrészt az ellenvetést nem is tartja problémának, az agglegény és nőtlen férfi analógiájára, melyet szinonimnak tartunk, bár a nőtlen férfi kifejezőbb. Arisztotelész *Szofisztikus cáfolatokhoz* írott magyarázatában viszont Ockham egyértelműen kijelenti, hogy a definíció és a definiált szó nem mindig cserélhető fel, például a következő esetben: ha a művelt definíciója „műveltséggel rendelkező ember”, és vesszük azt a mondatot, hogy „Szókratész művelt ember”, majd a műveltet kicseréljük a definíciójára, azt a mondatot kapjuk, hogy „Szókratész műveltséggel rendelkező ember ember”, ami szintaktikailag nem helyes. Spade a következő két lehetőséget tartja megfontolandónak: gondolhatjuk, hogy Ockham rosszul adta meg a definíciót, mely valójában csupán annyi, hogy „műveltséggel rendelkező”,

---

⁵⁴ Spade 1996, 236. o.

véleményem szerint ez nem megfelelő, hiszen a nominális definíció nominativusban levő eleme utal a konnotatív terminus elsődleges szignifikációjára, vagy pedig elfogadhatjuk, hogy a konnotatív terminusok nem szinonimák a definíciójukkal, ebben az esetben a mentális nyelv tartalmazni fogja a definíciót, másrészt azonban annak rövidített – a szubjektumra való utalás nélküli – formáját is, amivel azonban szinonim lesz. Valójában azonban a legerősebb megfontolás (a) igazsága mellett az, hogyha azt mondjuk, hogy nem igaz, akkor egyszerűen fogalmunk sem lehet róla, hogy milyen kapcsolat van köztük, ez pedig azért problémás, mert a szinonímia garantálná, hogy a konnotatív terminus megfelelő definíciójával dolgozunk, azonban amennyiben nem szinonimák, nincs igazán jó kritérium ami segítene meghatározni, pontosabban eldönteni, hogy jó definíciót adtunk-e meg a terminushoz. Másrészt azonban Martin Tweedale⁵⁵ szerint a nominális definíció és a konnotatív terminus egyszerűen nem lehetnek szinonimák, mert a szinonímia csupán egyszerű (nem-komplex) terminusok között fennálló reláció, Spade viszont megmutatja, hogy ez nem igaz, hiszen Ockham azt írja, hogy az ige szinonim annak participiumos alakjával, ha hozzáteszünk egy létigét.

iii. Egyszerű konnotatív terminusok a mentális nyelvben

Amennyiben elfogadjuk Spade álláspontját az előző két kérdésben – vagyis, hogy a mentális nyelv nem tartalmaz szinonímiát, illetve, hogy a konnotatív terminusok ekvivalensek a definíciójukkal –, továbbá elfogadjuk, hogy minden konnotatív terminus rendelkezik nominális definícióval, kénytelenek vagyunk azt feltételezni, hogy nincsenek egyszerű konnotatív terminusok a mentális nyelvben. A kérdés döntő fontosságú lehet a kategóriák eliminálásának szempontjából, amennyiben ugyanis egyszerű konnotatív mentális terminusok léteznek, az azt jelentheti, hogy a külvilágban is léteznie kell a nekik megfelelő entitásoknak. Ez azonban nem így van, mint már írtam a konnotatív terminusok, minthogy nominális és nem reális definícióval rendelkeznek, nem követelik meg, hogy nekik megfelelő entítások létezzenek a külvilágban. Például, ha a mentális nyelvben előfordul a bátor terminus, az még nem követeli meg azt, hogy a bátor (melléknévi értelemben), mint létező jelen legyen a világban, a nominális definíciója garantálja, hogy a szó csupán a szubsztancia kategóriája eső egyedi entításokat szignifikáljon.⁵⁶

---

⁵⁵ Martin M. Tweedale, 1992. "Ockham's Supposed Elimination of Connotative Terms and His Ontological Parsimony." *Dialogue*.

⁵⁶ Spade – Panaccio 2015.

d. Szuppozíció II.

Az egyszerű abszolút terminusok (például: ember, állat, kecske, kő, fa, fehérség, feketeség, édesség (nem abban az értelemben, ahogyan a csoki édesség), víz) perszonális szuppozíciónak meghatározásával könnyű dolgunk van, minthogy a perszonális szuppozícióban a terminusok a szignifikációjukat szupponálják, ezeknek pedig csupán egyféle szignifikációjuk van, azt fogják szupponálni amit elsődlegesen szignifikálnak, tehát például a fákat a „Minden fa fehér” kijelentésben. Azonban meg kell jegyezni valamit, a szuppozíció esetében nyilvánvalóan nem beszélhetünk a szignifikáció első értelméről, hiszen a csupán a múltban létező dolgokat is tudjuk szupponálni, vagyis nem lehetséges az, hogyha azt mondom, hogy „János fehér volt”, és János esetleg már fekete, akkor a fehér szó ne szupponálja Jánost (a szignifikáció első értelmében a terminus csak az aktuálisan fehér dolgokat szignifikálja, és perszonális szuppozícióban a terminus azt szupponálja amit szignifikál, vagyis csak az aktuálisan fehér dolgokat szignifikálhatná). Azonban a szignifikáció második értelme sem tökéletes nekünk ebből a szempontból, ugyanis a *Summa logicae* 63. („És ha más dolog nem, csak Szókratész rendelkezne fehérséggel, akkor a predikátum pontosan Szókratészt szupponálná”) fejezete alapján olybá tűnik, hogy a szuppozíció – ez lehetséges, mivel kontextus érzékeny – csupán az öt követő létige idejére tekintettel szupponál, például a „János fehér volt” kifejezésben a fehér csak azt szupponálja, ami akkor amikor János fehérséggel rendelkezett, maga is fehér volt. A szignifikációja – amennyiben elfogadjuk, hogy a szignifikáció a szuppozícióval szemben nem kontextus függő – azonban minden valaha volt, jelenlegi, jövőbeli és lehetőség szerinti fehér dologra kiterjed. Így vagy megszorítjuk a szignifikációt, vagyis nem lesz maradéktalanul igaz, hogy a terminus azt szupponálja (perszonális szuppozícióban) amit szignifikál, vagy el kell vetnünk, hogy egy terminus szignifikációja állandó, vagy azt kell feltételeznünk, hogy a perszonális szuppozícióban a szignifikáció teljes terjedelme szupponáltatik. Véleményem szerint egyik megoldás sem jó, azonban az elsőt találok a legelfogadhatóbbnak. Így tehát az abszolút terminusok azokat a dolgokat szupponálják, amelyekről vagy csak jelen időben vagy csak múlt időben vagy csak jövő időben vagy csak lehetőség szerint állítható a terminus. A konnotatív terminusok azt szupponálják amit elsődlegesen szignifikálnak. Mint már említettem az absztrakt terminusok két csoportra oszthatók, azokra amelyek szinonimák a konkrét párjukkal (fáság és fa) és amelyek nem (fehérség és fehér). Az első csoportba tartozók a konkrét terminus szignifikációjával rendelkeznek (vagyis a fáéval) és ugyanazt is szupponálják, a második csoportba tartozók

azonban mást szignifikálnak elsődlegesen, így mást is szupponálnak, a fehérség a fehérségeket, a fehér pedig a fehér dolgokat.

e. Ockham és Burley vitája

Végül Ockham és Burley vitáját mutatom be, elsősorban Spade *Thoughts, Words and Things: An Introduction to Late Mediaeval Logic and Semantic Theory* című könyvének ötödik fejezete alapján.

Ahogy már korábban írtam, Ockham szerint a terminusok individuális létezőket, míg Burley szerint univerzálékat szignifikálnak. Burley szerint, hogyha a terminusok dolgokat szignifikálnának, mint ahogy Ockham állítja, akkor annak az az elfogadhatatlan következménye lenne, hogy a szavak szignifikációja a világ dolgainak változásától függne, vagyis minden egyes apró változás a világban megváltoztatja terminusok szignifikációját. Például, ha egy tárgy egyik nap még fehér volna, de másnap már fekete, az azt jelentené, hogy egyik nap még a fehér szignifikálná, másnap már a fekete, vagyis a fehér egyik napról a másikra elesne a szignifikációjától, és ezzel együtt valaki a világ másik végén egyik nap még az adott tárgyra is gondol, amikor meghallja a fehér szót, másnap azonban már nem. Ha azonban, mint ahogyan Burley állítja a terminusok univerzálékat szignifikálnak ez a probléma nem áll fenn, hiszen az univerzálé változatlan, így a terminus szignifikációja is állandó marad. Ockham maga is tisztában van a problémával, azt írja a *Summa logicae* 33. fejezetében, hogy valóban az történik amit Burley állít, de csupán akkor, hogyha a szignifikációnak arról az értelméről beszélünk, amely csupán akkor áll fenn, hogyha a terminus jelenleg állítható a dolgról. Amennyiben azonban a szignifikáció második értelmét tekintjük, ez máris nem probléma, a szavak szignifikálják azt is amiről régen, és amiről később, illetve amiről lehetőség szerint állíthatóak. Ebben az esetben azonban felmerül egy másik probléma, lehetséges ugyanis, hogy ily módon például a fehér és a fekete szignifikációja teljesen egybeesik, ha esetleg egyik pillanatról a másikra minden fehér dolog feketévé válna, tökéletesen ugyanazt szignifikálnák. Azonban itt jön a képbe a konnotáció. A fehér és a fekete is konnotatív terminusok, vagyis fehérségeket és feketeségeket szignifikálnak másodlagos módon, mely garantálja, hogy a két terminus legalább másodlagos szignifikációjában eltérjen egymástól, és itt nem probléma az ami az előbb volt, hiszen a fehérség sosem lehet feketeség, sem fordítva. Látható, hogy ezzel nem oldódik meg a probléma, hiszen az abszolút terminusoknak nincs másodlagos szignifikációja, a legtöbb konnotatív konkrét terminusnak

pedig nincs olyan absztrakt párja, amellyel a fehér példájához hasonló könnyedséggel meg tudnánk oldani a problémát.

Burley másik érve szerint, lehetetlen, hogy valami olyasmi jusson a hallgató eszébe, vagyis valami olyasmit szignifikáljon a szó amit a hallgató nem ismer, ugyanis pontosan ez történik olyankor, amikor meghallja az ember szót, az eddigiek alapján ilyenkor a hallgatónak az összes egyedi emberre gondolnia kéne, azokra is akiket nem ismer. Ockham szerint azonban ez nem igaz, ugyanis ismeri azokat az embereket, de nem elkülönítetten, hanem konfúz módon, képes rájuk gondolni, de nem minden egyes emberre külön-külön, hanem afféle tömegükre. Ahogyan például lehetséges kedvelni a pontok egy adott végtelen halmazát, anélkül kedvelheti egy illető ezeket a pontokat, hogy minden egyes pontját külön-külön kedvelné, és semmiképpen sem a pontok univerzáléja iránt érez így, hanem kifejezetten egy adott ponthalmaz iránt. Amikor valaki konfúzan gondol valamire, akkor egyrészt mindenkire gondol, akit a fogalom szignifikál, másrészt senkire sem gondol inkább vagy kevésbé ezek közül, harmadrészt pedig minden egyes dologra, amit a fogalom szignifikál inkább gondol, mint bármi másra – például az ember esetében szamarakra, vagy oroszlanokra.

6. Befejezés

Pár mondatban összegezve az eddig leírtakat, megállapíthatjuk, hogy Ockham szerint a szignifikáció közvetlenül egyedi dolgokra, tehát nem közös fogalmakra, és nem is a közös természetre irányul, ebben az értelemben (nyelvi, vagyis a füst nem szignifikálja a tüzet) csupán a beszélt nyelv szavai, az írott nyelv szavai, és a fogalmak rendelkeznek szignifikációval. A szavak nem szignifikálnak fogalmakat, hanem szubordinálva vannak nekik, vagyis a fogalmak határozzák meg, hogy a szó mit szignifikál (ugyanazt, mint maga a fogalom), de őket nem szignifikálják sem a szavak, sem az írott dolgok. Az abszolút terminusok csak elsődleges, a konnotatívok elsődleges és másodlagos szignifikációval rendelkeznek, elsődlegesen szignifikálják azokat a dolgokat, amelyekről igaz módon állíthatóak, másodlagosan pedig absztrakt párjuk szignifikátumát. Az abszolút terminusok rendelkeznek csak reális definícióval, vagyis hogyha a terminus fajt jelöl, akkor az alá tartozó individuumok, ha pedig individuumot jelöl, akkor maga az individuum létezése mellett kell elköteleznünk magunkat. A konnotatív terminusoknak ezzel szemben csak nominális definíciója van, ami nem készlet ontológiai elköteleződésre. Háromféle szuppozíció létezik, a perszonális, a materiális és az egyszerű, perszonális szuppozícióban a szignifikációját,

materiálisban egy szót (mindegy, hogy a beszéd egy szavát, vagy írott szót), egyszerűben pedig a lélek egy intencióját szupponálja a terminus.

Bibliográfia

Arisztotelész 1994, (ford. Rónafalvi Ödön) *Hermeneutika* (De Int.), Kossuth, Budapest.

Borbély Gábor 2008, *Civakodó angyalok*. Akadémia, Budapest.

Claude Panaccio 2015, „Ockham’s externalism.” In Klima Gyula (szerk.), *Intentionality, Cognition, and Mental Representation in Medieval Philosophy*. Fordham University Press, New York.

David Chalmers 1999, „Is there synonymy in Ockham’s Mental Language.” In Paul Vincent Spade (szerk.), *The Cambridge Companion to Ockham*. Cambridge University Press, Cambridge.

Gyuris Beáta – Maleczki Márta – Varasdi Károly 2008, *Formális szemantika*. JATEPress, Szeged.

Kiefer Ferenc 2000, *Jelentélmélet*. Corvina, Budapest.

Klima Gyula 1999, „Ockham’s Semantics and Ontology of the Categories.” In In Paul Vincent Spade (szerk.), *The Cambridge Companion to Ockham*. Cambridge University Press, Cambridge.

L. M. de Rijk 1982, „The origins of the theory of the properties of terms.” In In Norman Kretzmann et al. (szerk.), *The Cambridge History of Later Medieval Philosophy*. Cambridge University Press, Cambridge.

Ockham, *Summa of Logic* I. (ford. Paul Vincent Spade).

Paul Vincent Spade 1982, „The semantics of terms.” In In Norman Kretzmann et al. (szerk.), *The Cambridge History of Later Medieval Philosophy*. Cambridge University Press, Cambridge.

Paul Vincent Spade 1996, *Thoughts, words and things: An introduction to late mediaeval logic and semantic theory*, [http://pvspade.com/Logic/docs/thoughts1_1a.pdf].

Paul Vincent Spade 1999, „Ockham’s Nominalist Metaphysics: Some Main Themes.” In Paul Vincent Spade (szerk.), *The Cambridge Companion to Ockham*. Cambridge University Press, Cambridge.

Paul Vincent Spade – Claude Panaccio 2015, "William of Ockham", Edward N. Zalta (szerk.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*.

Ruzsa Imre – Máté András 1997, *Bevezetés a modern logikába*. Osiris, Budapest.

Saeed, John I. 1997, *Semantics*. Blackwell, Oxford.

Umberto Eco 1999, „A denotációról.” In *Kant és a kacsacsőrű emlős*. Európa, Budapest.

Yiwei Zheng 2001, „Ockham's Connotation Theory and Ontological Elimination.” *Journal of Philosophical Research*.